

РОСІЙСЬКА ГЕОСТРАТЕГІЯ ЩОДО УКРАЇНИ: СЦЕНАРІЇ ТА ВАРІАНТИ

Гольцов Андрій Геннадійович,
кандидат географічних наук, докторант

Статтю присвячено виявленню сутності геостратегії сучасної Російської Федерації щодо України та аналізу її основних варіантів. У цілому геостратегію Росії на пострадянському просторі кваліфіковано як неоімперську. Зроблено припущення про те, що геостратегія Росії щодо нашої держави передбачала різні варіанти встановлення контролю над територією України, навіть розчленування країни на окремі частини. Вдаючись до гібридної війни, РФ анексувала Крим та встановила неформальний контроль над окремими районами Донецької та Луганської областей. Проте повністю реалізувати проект «Новоросія», що передбачав створення на Сході та Півдні України низки маріонеткових квазідержав, Росія не спромоглася. Зроблено висновок про те, що рішучий спротив України, а також політика стримування Росії державами Заходу, змусили Кремль перейти до геостратегії активної оборони, спрямованої на утримання завойованих позицій. Сучасна гібридна експансія Росії передбачає застосування щодо України засобів дестабілізації, що становить загрозу безпеці нашої держави.

Ключові слова: геостратегія, гібридна війна, активна оборона, дестабілізація.

Goltsov Andrey

GEOSTRATEGY OF THE RUSSIAN FEDERATION REGARDING UKRAINE: SCENARIOS AND OPTIONS

The article aims to reveal the essence of geostrategy of the contemporary Russian Federation concerning Ukraine and analysis of its basic options. In general, the author qualifies the geostrategy of Russia in the post-Soviet space as neo-imperial. It is likely that Russia's geostrategy towards Ukraine envisaged different options for establishment of control over its territory. The assumption is made that the most rigid version of Russian geostrategy concerning Ukraine supposed even its dismemberment into separate parts. By resorting to the hybrid war, the RF annexed the Crimea and established informal control over certain districts of Donetsk and Luhansk oblasts. However, Russia failed to fully implement the «Novorossiia» project, which intended the creation of several marionette quasi-states in the territories of the East and South of Ukraine. Author came to conclusion that strong resistance of Ukraine, as well as the «containment» policy towards Russia by the Western states, forced the RF government to move to the geostrategy of «active defense», which aims to maintain its conquered positions. The current hybrid expansion of Russia implies the use of means of destabilization against Ukraine, which poses a threat to the security of our state.

Keywords: geostrategy, hybrid warfare, active defense, destabilization.

Постановка проблеми. У ХХІ ст. влада РФ почала втілювати в життя геостратегію, спрямовану на створення неоімперії на теренах колишнього СРСР. Серед пострадянських країн особливо важливим об'єктом експансії РФ була Україна.

У 2014 р. Росія анексувала Крим, організувала приховану інтервенцію на Донбасі. Нині Кремль застосовує проти України широкий асортимент гібридних засобів з метою дестабілізації життєдіяльності країни, її послаблення та дезінтеграції.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Питанням геостратегії РФ щодо України присвячено чимало наукових досліджень. У Росії зазначена проблематика розглядається в працях О. Богатурова, С. Караганова, А. Кортунова, Ф. Лукьянова, Д. Треніна та ін. Вельми поширені обґрунтування необхідності «приєднання» Криму та протистояння експансії Заходу. У цій царині варто уваги праці західних учених: Дж. Айкенбері, З. Бжезінського, Р. Елісона, С. Коткіна, О. Мотіля, Р. Сакви та ін. У зарубіжних публікаціях переважає об'єктивний науковий аналіз сучасної російської геостратегії, проте мають місце також «реалістичні» розробки, де наша країна позиціонується як «буфер» для стримування РФ. У вітчизняній науковій літературі слід відзначити дослідження В. Головченка, В. Горбуліна, М. Дорошка, О. Кондратенка, Г. Перепелиці, Л. Чекаленко та ін. Незважаючи на ці та інші наукові розвідки, завдання вивчення сучасної геостратегії Кремля щодо України, напрямів і тактичних засобів її реалізації залишаються актуальними.

Метою статті є визначення сутності геостратегії РФ щодо України та виявлення її основних варіантів.

Виклад основного матеріалу. Нинішня російська влада прагне до формування у світі багатопольярного геополітичного порядку, в якому РФ має здобути неформальний статус одного з полюсів. На теренах колишнього СРСР сучасна геостратегія Кремля вочевидь націлена на створення під своєю егідою неоімперської геополітичної системи. По суті, на думку С. Коткіна, «реальний виклик зводиться до бажання Москви, щоб Захід визнав російську сферу впливу в колишньому радянському просторі (за винятком прибалтійських держав)» [1].

На відміну від класичних імперій минулого, неоімперіям притаманний неформальний характер, тобто влада «центру» над іншими країнами (формально суверенними) підтримується насамперед за рахунок його латентного домінування в політичній, економічній та культурно-інформаційній сферах. Віддаючи перевагу «м'якій» силі, центр цілком спроможний застосовувати і традиційні «жорсткі» засоби. Для розбудови неоімперії на пострадянському просторі Кремлю вкрай потрібне встановлення неформального контролю над Україною.

У період президентства Б. Єльцина геостратегію РФ щодо України можна в цілому охарактеризувати як переважно гегемоністську, спрямовану

на нав'язування своїх «правил гри», зокрема в економічній сфері. Запропонована в 1996 р. К. Сорокіним «позиційна» стратегія передбачала, зокрема, «утримання країн «близького зарубіжжя» в орбіті російського тяжіння» [2, с. 53]. Серед частини російського політикуму зберігалися реваншистські настрої щодо відновлення імперського панування над Україною чи, принаймні, її частиною.

Неоімперський характер геостратегії РФ на пострадянському просторі став наочно проявлятися на початку 2000-х років із приходом до влади В. Путіна. Ця геостратегія відновлення імперської могутності Росії була досить влучно охарактеризована В. Горбуліним як «геостратегія реваншу» [3, с. 6]. Характерно, що в перше десятиліття XXI ст. «політика геополітичного реваншу будувалася на спробі діяти деякою подобою до концепції «м'якої» сили Дж. Ная» [4, с. 6]. При цьому застосування Кремлем засобів дипломатичного тиску, торговельних війн і, тим паче, інтервенція до Грузії в 2008 р. були наочними проявами «жорсткої» сили. Достовірною виглядає оцінка, за якою «підривна діяльність є ключовим елементом стратегії Путіна щодо послаблення самостійної державності та підтримки проросійських сил на колишніх радянських територіях», і напрями цієї підривної діяльності коливаються в діапазоні «від підтримки опозиційних політиків та проникнення в державні установи до насильницьких кампаній, що включають бомбардування та вбивства» [5, с. 64].

Вважаємо, що влада РФ все ж не мала щодо України чітко визначеного геостратегічного плану, і основні сценарії та тактичні засоби зазнавали суттєвих коригувань. Припускаємо, що геостратегія РФ щодо України передбачала такі головні варіанти:

- 1) «Україна-Малоросія» – збереження формально суверенної Української держави, що насправді буде політично та економічно залежним від РФ сателітом;
- 2) «Буферна Україна» – підтримка в Україні лояльного щодо РФ політичного режиму; посилення російського економічного впливу; з геополітичного погляду перетворення України на залежний від Росії «буфер» між нею та Заходом (ЄС/НАТО);
- 3) «Розділена Україна» – здійснення геополітичної деструкції (фактично розчленування) України на окремі частини із різним ступенем залежності від Росії.

Зрозуміло, що кожен із варіантів російської геостратегії передбачав певні сценарії, враховуючи взаємопов'язані дії в політичній, військовій, економічній, інформаційній та інших сферах.

У 2000-х роках можливості реалізації першого неоімперського варіанту кремлівської геостратегії втрачали актуальність через зміцнення Української держави і її в цілому прогресуючий розвиток відносин із Заходом. Тому геостратегія Росії щодо України реалізовувалася переважно в рамках другого варіанту. З метою посилення свого гео економічного впливу Кремль намагався залучити Київ до пострадянських інтеграційних структур, зокрема Єдиного економічного простору (ЄЕП). Модернізований сценарій вочевидь передбачав нейтральний статус «буферної» України. У 2005–2009 рр. саме такий статус України був «найменшим лихом» для Кремля, котрий всіляко намагався зашкодити реалізації євроатлантичних інтенцій української «помаранчевої» влади. Після встановлення в Україні в 2010 р. режиму В. Януковича в російській геостратегії, ймовірно, актуалізувався сценарій перетворення України на де-факто проросійський «буфер». Наочним геополітичним вирашем РФ були т. зв. Харківські угоди. Попри тиск з боку РФ Україна відмовилася від приєднання до Митного союзу, однак її гео економічна залежність від Росії залишалася надмірною, загрозливою для національної безпеки.

Ймовірно, третій варіант («Розділена Україна») залишався для російської геостратегії як резервний. Реалізація низки проектів розчленування України могла включати навіть застосування збройних сил для воєнної інтервенції. Головним потенційним об'єктом російської експансії виступала територія Півдня та Сходу України (т. зв. «Новоросія»). Влада РФ проводила там антиукраїнську пропаганду, підтримувала сепаратистські партії та громадські організації. Варто припустити, що геополітичний проект відторгнення від України Криму був у загальних рисах розроблений досить давно і міг реалізовуватися або як складова проекту «Новоросія», або окремо.

Після повалення режиму В. Януковича в лютому 2014 р. російська влада стала втілювати в життя свій резервний радикальний варіант геостратегії щодо України. Відбулася латентна окупація Криму російськими військами. Незабаром місцеві сепаратисти за підтримки окупаційних військ провели «референдум» і РФ офіційно прийняла Крим та Севастополь до свого складу – фактично анексувала. Активізація імперської геополітики

РФ була великою мірою зумовлена її внутрішніми проблемами. Навіть російські експерти визнають, що для РФ «ескалація ставок навколо України та приєднання Криму стали багато в чому вимушеним заходом, щоби запобігти поглибленню кризи легітимності та перекласти на Захід відповідальність за економічну стагнацію [6, с. 13–14]. І головним винуватцем в «українській кризі» Кремль визначив саме Захід: «підтримка США та ЄС антиконституційного державного перевороту в Україні призвела до глибокого розколу в українському суспільстві та виникнення збройного конфлікту» [7].

Зрозуміло, що сценарії, плани, проекти російської геостратегії спиралися на відповідне ресурсне забезпечення (фінансове, військове, матеріально-технічне, інформаційне). В Україні була створена широка мережа «агентів впливу» у державних установах, Збройних Силах, Службі безпеки, правоохоронних органах тощо. На міжнародній арені Кремль сподівався на досить мляву реакцію Заходу, пам'ятаючи про досвід війни з Грузією в 2008 р.

У разі успішного здійснення в 2014 р. «Русской весны» влада РФ, ймовірно, прагнула реалізувати проект формування підконтрольної собі геополітичної зони на Сході та Півдні України з маріонеткових квазідержав «Новоросії». Росія здобула би повний контроль над Північним Причорномор'ям, а Азовське море увійшло б до російських внутрішніх морських вод. Тим самим РФ отримала би сухопутне сполучення з анексованим нею Кримом та її сателітом – Придністров'ям. Уже на початку 2015 р. стало очевидним, що геополітичний проект створення «Новоросії» зазнав остаточного краху. Проте під фактичним контролем РФ залишився геополітичний плацдарм на сході України із самопроголошеними «ДНР» та «ЛНР». Російською геостратегією на сході України міг бути передбачений «придністровський» сценарій, за якого конфлікт зазнав би «заморожування», російські «миротворці» виступили б гарантами миру на Донбасі й, таким чином, було б фактично збережено квазідержави.

Практична реалізація російської геостратегії мала лише частковий та тимчасовий успіх. Експансія Росії була зупинена переважно завдяки українському суспільству, яке за надзвичайно тяжкої ситуації спромоглося до консолідації та організації Збройних Сил задля протидії сепаратистським формуванням, підтримуваним Росією. Захід виявився здатним до формування спільної позиції щодо стримування РФ. Це, вочевидь, пішло

в розрізі із сценаріями кремлівських стратегій. У Кремлі визнають, що «конфронтація із Заходом у довгостроковій перспективі шкодить Росії» [8, с. 15]. Санкції проти РФ, запроваджені США та іншими західними країнами, даються взнаки. Росія вже зазнала великих економічних втрат, а на перспективу вони зростатимуть.

За несприятливої для себе ситуації влада РФ у геостратегії щодо Заходу перейшла до активної оборони. На думку російських аналітиків, РФ спромоглася «зупинити експансію західних структур та союзів на території, які в Росії вважаються життєво важливими з точки зору безпеки» [9, с. 14]. Вважається досягненням, що «Росія возз'єдналася з Кримом, вирішила проблему базування Чорноморського флоту, заблокувала на довгострокову перспективу членство України в НАТО» [8, с. 19]. Однак визнається, що Росія для України перетворилася на стратегічного супротивника [8, с. 19]. При цьому Кремль офіційно проголосив, що «у взаємодії з усіма зацікавленими державами та міжнародними структурами Росія докладє необхідних зусиль для політико-дипломатичного врегулювання внутрішньоукраїнського конфлікту» [10]. Проте російські експерти зазначають, що «запропонувати якийсь план дій, враховуючи реальні, у тому числі внутрішньоукраїнські обставини, сьогодні є неможливим» [6, с. 20]. Навіть у разі формального повернення Україні територій «ДНР» та «ЛНР» Росія зацікавлена у збереженні там свого латентного контролю, перетворенні Донбасу на вогнище геополітичної дезінтеграції Української держави шляхом т. зв. «федералізації».

Кремль прагне зберегти вже захоплені в Україні позиції, насамперед Крим, «торгуючись» за Донбас. Російські аналітики переконані, що «проблема Донбасу на сьогоднішній день є нерозв'язною», тому для РФ на Донбасі «краще поки що мати напівнезалежну, але формально українську територію, якій допомагає Росія, тобто по суті «заморожений» конфлікт» [9, с. 21]. Однак варто припустити, що російська влада нині зацікавлена у підтриманні на сході України не замороженого,

а жевріючого конфлікту. Досить часті локальні спалахи протистояння покликані дестабілізувати життєдіяльність всієї Української держави, вимагаючи великих витрат ресурсів, провокуючи повсякденну напругу в суспільстві. Україна змушена перебувати у стані «перманентної пильності» для ефективної відповіді на виклики «тліючого» конфлікту» [4, с. 3], і за таких умов, дійсно, «воєнна загроза Росії для України ніколи не зникне» [4, с. 7].

Російська гібридна війна передбачає неофіційне застосування збройних сил та неформальних збройних формувань у поєднанні із широким спектром політичних, економічних, інформаційних засобів. Тим самим Кремль, вочевидь, прагне до дестабілізації політичного, соціального, економічного, культурного середовища в Україні, створюючи постійні загрози для її національної безпеки. Таким чином, варіант геостратегії, який РФ застосовує щодо України, найвірогідніше, має на меті нейтральну «буферну» Україну, позбавлену Криму, геополітично аморфну та максимумно послаблену, і передбачає втілення відповідних тактичних заходів.

Висновки. Найбільш реалістичний варіант геостратегії Кремля передбачав перетворення України на «буфер» між РФ та Заходом. У 2014 р. Росія застосувала щодо України радикальний варіант геостратегії, що означав анексію Криму та спробу геополітичної деструкції України як держави. Через рішучий опір України та геополітичну конфронтацію із Заходом Кремль на західному фланзі нині в цілому перейшов до геостратегії активної оборони. Геополітичним інтересам Кремля відповідає слабка, аморфна та нейтральна «буферна» Україна (без Криму), і саме на забезпечення цих інтересів спрямований нинішній варіант його геостратегії.

Актуальним для вітчизняної науки залишається адекватний аналіз геостратегії РФ, і як особливо важливе завдання постає вироблення української дієвої геостратегії, що передбачає ефективний захист національної безпеки України та відновлення її територіальної цілісності.

Список використаних джерел

1. Kotkin S. Russia's Perpetual Geopolitics. Putin Returns to the Historical Pattern [Електронний ресурс] // Foreign Affairs. — 2016. — № 3. — Режим доступу : <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2016-04-18/russias-perpetual-geopolitics>
2. Сорокин К.Э. Геополитика современности и геостратегия России. — М. : РОССПЭН, 1996. — 168 с.
3. Горбулін В.П. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу // Стратегічні пріоритети. — 2014. — № 4. — С. 5–12.

4. Горбулін В.П., Дубов Д.В. Трансформаційний потенціал гібридного світу: виклики для України // Стратегічна панорама. — 2016. — Вип. 2. — С. 3–9.
5. Starr S.F., Cornell S.E. Tactics and Instruments in Putin's Grand Strategy // Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents / S.F. Starr, S.E. Cornell (Eds.). — Washington, D.C. : Johns Hopkins University-SAIS, 2014. — p. 59–81.
6. Миллер А.И., Лукьянов Ф.А. Сдержанность вместо напористости: Россия и новая мировая эпоха [Электронный ресурс]. — М. : СВОП, 2017. — 21 с. — Режим доступа : http://svop.ru/wp-content/uploads/2017/07/report_miller_lukyanov_rus_2.pdf
7. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года. Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 12 мая 2009 года № 537 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.scrf.gov.ru/documents/99.html>
8. Тимофеев И. Тезисы по внешней политике и позиционированию России в мире (2017–2024 гг.) [Электронный ресурс] / под ред. А. Кортунова и С. Уткина. — М. : ЦСР, РСМД, 2017. — 35 с. — Режим доступа : http://csr.ru/wp-content/uploads/2017/06/Tezisy_po-vneshnei-politike.pdf
9. Стратегия для России. Российская внешняя политика: конец 2010-х — начало 2020-х годов [Электронный ресурс]. — М. : СВОП, 2016. — 24 с. — Режим доступа : http://svop.ru/wp-content/uploads/2016/05/%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D1%81%D1%8B_23%D0%BC%D0%B0%D1%8F_sm.pdf
10. Концепция внешней политики Российской Федерации. Утверждена Указом Президента Российской Федерации от 30 ноября 2016 года № 640 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://kremlin.ru/acts/bank/41451>

References

1. Kotkin, S. (2016). Russia's Perpetual Geopolitics. Putin Returns to the Historical Pattern. *Foreign Affairs*, 3. [foreignaffairs.com](https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2016-04-18/russias-perpetual-geopolitics). Retrieved from <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2016-04-18/russias-perpetual-geopolitics> [in English].
2. Sorokin, K.E. (1996). *Geopolitika sovremennosti i geostrategiia Rossii [Geopolitics of Modernity and the Geostrategy of Russia]*. Moscow: ROSSPEN [in Russian].
3. Horbulin, V.P. (2014). «Hibrydna viina» yak kliuchovyi instrument rosiyskoi heostrategii revanshu ["Hybrid war" as key instrument of Russia's geostrategy of revenge]. *Stratehichni priorytety – Strategic Priorities*, 4, 5–12 [in Ukrainian].
4. Horbulin, V.P., & Dubov, D.V. (2016). Transformatsiinyi potentsial hibrydnogo svitu: vyklyky dlia Ukrainy [The Transformational Potential of the Hybrid World: Challenges for Ukraine]. *Stratehichna panorama – Strategic Panorama*, 2, 3–9 [in Ukrainian].
5. Starr, S.F., Cornell, S.E. (2014). Tactics and Instruments in Putin's Grand Strategy. In Starr S.F., Cornell S.E. (Eds.) *Putin's Grand Strategy: The Eurasian Union and Its Discontents*, pp. 59–81. Washington, D.C. : Johns Hopkins University-SAIS [in English].
6. Miller, A.I., Lukianov, F.A. (2017). Sderzhannost vmesto naporistosti: Rossia i novaia mirovaia epokha [Restraint Instead of Assertiveness: Russia and a New World Epoch]. Moscow: SVOP. [svop.ru](http://svop.ru/wp-content/uploads/2017/07/report_miller_lukyanov_rus_2.pdf). Retrieved from http://svop.ru/wp-content/uploads/2017/07/report_miller_lukyanov_rus_2.pdf [in Russian].
7. Strategiia natsionalnoi bezopasnosti Rossiiskoy Federatsii. Utverzhdena Ukazom Prezidenta Rossiiskoy Federatsii ot 31 dekabria 2015 goda No. 683 [The National Security Strategy of the Russian Federation. Approved by the Decree of the President of the Russian Federation from 2015, December 31 No. 683]. (n. d.). [kremlin.ru](http://www.kremlin.ru/acts/bank/40391). Retrieved from <http://www.kremlin.ru/acts/bank/40391> [in Russian].
8. Timofeev, I. (2017). Tezisy po vneshnei politike i pozitsionirovaniu Rossii v mire (2017–2024 gg.) [Theses on Russia's Foreign Policy and Global Positioning (2017–2024)]. Moscow: CSR, RSMD. [csr.ru](http://csr.ru/wp-content/uploads/2017/06/Tezisy_po-vneshnei-politike.pdf). Retrieved from http://csr.ru/wp-content/uploads/2017/06/Tezisy_po-vneshnei-politike.pdf [in Russian].
9. Strategiia dlia Rossii. Rossiiskaia vneshniaia politika: konets 2010-kh – nachalo 2020-kh godov [Strategy for Russia. Russian foreign policy: the end of 2010 – the beginning of 2020-ies]. Moscow: SVOP. (2016). [svop.ru](http://svop.ru/wp-content/uploads/2016/05/%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D1%81%D1%8B_23%D0%BC%D0%B0%D1%8F_sm.pdf). Retrieved from http://svop.ru/wp-content/uploads/2016/05/%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D1%81%D1%8B_23%D0%BC%D0%B0%D1%8F_sm.pdf [in Russian].
10. Kontseptsiiia vneshnei politiki Rossiiskoy Federatsii. Utverzhdena Ukazom Prezidenta Rossiiskoi Federatsii ot 30 noiabria 2016 goda No. 640 [Foreign Policy Concept of the Russian Federation. Approved by the Decree of the President of the Russian Federation from 2016, November 30 No. 640]. (n. d.). [kremlin.ru](http://kremlin.ru/acts/bank/41451). Retrieved from <http://kremlin.ru/acts/bank/41451> [in Russian].